

**РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
БІБЛІОТЕКАРІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙ**

Оксана Клименко

*старший науковий співробітник, доцент
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, канд. іст. наук*

Олена Сокур

*молодший науковий співробітник
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*

*«Ми вчимося все життя,
не рахуючи десятка років,
проведених у школі»*

Габріель Лаубе

Опанування бібліотеками прогресивних інформаційних технологій вплинуло на розширення функціонально-змістовного діапазону бібліотечної діяльності. Попередня парадигма бібліотечної справи суттєво змінюється, адже з появою і впровадженням електронних видань, електронних технологій змінюється внутрішня модель бібліотеки і бібліотечної діяльності. Нова парадигма виникає в ході еволюції всієї сфери наукової комунікації.

Сучасну мережу бібліотек Національної академії наук України (НАН України) репрезентують Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (ЛННБ України ім. В. Стефаника), 95 бібліотек і бібліотечно-інформаційних підрозділів. Від 2014 р. п'ять бібліотек залишаються у м. Донецьку, на території, непідконтрольній Україні, та ще п'ять — в анексованій Росією Автономній Республіці Крим. Мережу очолюють дві бібліотечно-інформаційні установи національного рівня: НБУВ та ЛННБ України ім. В. Стефаника. Бібліотеки НАН України поєднують традиційні та інноваційні форми обслуговування, задовольняють

інформаційні потреби користувачів-науковців, забезпечуючи доступ до документних фондів, локальних і мережевих ресурсів і сервісів, організованих за допомогою автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС).

Система підвищення кваліфікації бібліотечних працівників мережі бібліотек НАН України у НБУВ має багаторівневу структуру, яка забезпечує підвищення професіоналізму бібліотекарів та оволодіння основами книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства і новітніх технологій працівниками бібліотек, які не мають фахової освіти. Система побудована з урахуванням цільової аудиторії, рівня професійної підготовки, досвіду роботи; включає як загальноосвітні й культурні акції, так і прикладні форми.

Класифікація заходів підвищення кваліфікації для бібліотекарів мережі бібліотек Національної академії наук України* здійснена за такими критеріями:

— основні напрями: інформаційно-комунікаційні технології в діяльності наукової бібліотеки, бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів, міжвіддільська взаємодія, професійна комунікація;

— цільова аудиторія: для співробітників НБУВ, фахівців мережі бібліотек наукових установ НАН України, провідних вітчизняних книгозбірень;

— формат: загальнобібліотечні заходи (науково-практичні конференції, постійні семінари), функціонально-прикладне навчання у структурних підрозділах і самоосвіта (тематичні огляди фахової літератури, перегляд нових надходжень тощо).

За умов постійно зростаючих вимог до рівня кваліфікації бібліотекарів, одним із важливих завдань є забезпечення базового рівня — безперервного процесу навчання співробітників. Усі структурні підрозділи НБУВ використовують різні форми підвищення кваліфікації, спрямовані на вдосконалення своєї роботи, опанування новими технологіями, ознайомлення з фаховими публікаціями за основними напрямками діяльності відділів. Сьогодні обов'язковим для кожного є вивчення та здобуття навиків роботи в АБІС ІРБІС-64, оволодіння практикою користування електронним каталогом, імідж-каталогом та електронними базами даних

* За матеріалами Звітів про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2014–2018 рр.

наукової інформації. Персоналу НБУВ притаманний високий професіоналізм, який відповідає фаховому рівню працівників, які здійснюють бібліотечно-інформаційне обслуговування та довідково-бібліографічну роботу (вища освіта, досвід роботи за фахом тощо).

Упродовж останніх років проводяться постійні тренінги, семінари й практикуми для бібліотекарів і каталогізаторів як НБУВ, так і спеціалістів мережі бібліотек НАН України. Заняття покликані розкрити основні засади, форми та методи організації бібліотечного фонду, ознайомити з правилами складання бібліографічного опису різних видів документів, оволодіти методикою визначення індексу універсальної десяткової класифікації, зорієнтувати у системі довідково-бібліографічного апарату Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України «Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації» (2017) та з метою підвищення кваліфікації фахівців бібліотек наукових установ НАН України запроваджено систему семінарських занять з опанування навичками систематизації документів за УДК. Упродовж 2014–2017 років на базі Книжкової палати України імені Івана Федорова проводилися спільні семінари-практикуми «Особливості систематизації документів за УДК». У 2017 р. Інститут бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського здійснив моніторинг бібліотек наукових установ НАН України щодо використання класифікаційних систем при систематизації фондів та організації довідково-бібліографічного апарату. У результаті вивчення було з'ясовано, що найчастіше ББК використовується у бібліотеках секції суспільних і гуманітарних наук. Тому на базі бібліотеки Інституту історії України НАН України спільно з Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського було проведено семінар для цієї цільової аудиторії — «Впровадження УДК у роботу академічних бібліотек секції суспільних і гуманітарних наук НАН України» (2018). У бібліотеках наукових установ НАН України розпочато процес переіндексації фондів за УДК.

Питанням організації корпоративних ресурсів у науковій бібліотеці присвячено постійні тренінги як на базі НБУВ, так і бібліотек наукових установ НАН України. Ознайомлення з різними

АБІС у вітчизняних наукових бібліотеках та їх використання — тема науково-практичного семінару «Каталоги наукової бібліотеки: сучасний стан і перспективи розвитку» (2015).

Однією зі складових системи підвищення кваліфікації у НБУВ є навчання бібліотечних працівників роботі з інформаційно-комунікаційними технологіями, що передбачає вивчення нових носіїв і джерел інформації, ознайомлення з науковими ресурсами мережі Інтернет, методами організації обслуговування. У форматі практичних занять надаються рекомендації за темами «Удосконалення пошукових можливостей електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів», «Технічні аспекти опрацювання періодичних наукових фахових видань у загальнобібліотечній АБІС», складання бібліографічного опису матеріалів «Наукової електронної бібліотеки», бібліотекарі оволодівають методиками дистанційного обслуговування користувачів, технологією запозичення бібліографічних записів до електронних каталогів, підготовкою записів до Державного реєстру національного культурного надбання тощо.

Наступною ланкою навчання є оволодіння методикою пошуку зарубіжної інформації. Цій актуальній темі було присвячено науково-практичні семінари «Включення наукових українських журналів до повнотекстових БД Ельзевір та наукометричної бази Scopus: мовний аспект» (2018), «Особливості доступу та пошуку передплачених електронних продуктів на платформі EBSCO» (2017), «Продукти БД Web of Science» (2016). Таке навчання допомагає бібліотечним фахівцям орієнтуватися у цих базах даних та надавати фахові консультації користувачам-науковцям.

Тривала робота з інформування про ресурси в інтегрованих бібліотечно-інформаційних системах і БД НБУВ. Відбулися науково-практичні семінари «ORCID та депозитарій наукових текстів» (2018), «Створення реєстру наукових бібліотек та наукових установ на порталі «Наука України: доступ до знань» (2016, 2017), призначений для популяризації, підвищення рейтингу та доступності електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек України завдяки використанню сучасних бібліотечних та веб-технологій.

На семінарі «Формування БД “Науковці України”» (2017) бібліотекарі ознайомилися з роботою та наповненням цієї бази даних, мета функціонування якої — популяризація української науки,

підвищення рейтингу науковців, доступності бібліотечних ресурсів вітчизняних наукових бібліотек. Традиційно розглядали такі ресурси, як е-бібліотека наукових публікацій «Наукова періодика України», реферативна база даних «Україніка наукова».

Актуальним проблемам охорони об'єктів інтелектуальної власності було присвячено семінар «Журнали відкритого доступу: концепції, проблеми і переваги впровадження» (2016). Підтримуючи ініціативу Всесвітньої організації інтелектуальної власності щодо організації широкої дискусії про роль інтелектуальної власності, бібліотекарі зі співробітниками редакцій наукових журналів обговорили проблематику публікацій відкритого доступу, проаналізували відкриті українські журнали із наукометричних баз даних, розглянули переваги й недоліки публікацій для авторів у журналах відкритого доступу, подискутували стосовно законодавчого поля діяльності бібліотек та відкритих журналів в Україні, відмінностей функціонування відкритих джерел інформації в Україні та світі.

Останніми роками у бібліотечному середовищі набули поширення нові поняття: медіаграмотність, фандрейзинг, фейк тощо. Співробітники НБУВ підвищували рівень професіоналізму на семінарах, організованих під егідою УБА: «Медіаграмотність у сучасному суспільстві» (2018), «Соціальні інновації у бібліотеках» (2018), «Будь медіаграмотним — досить ковтати фейки!» (2018), «Проектна діяльність бібліотек в Україні та за кордоном. Фандрейзинг» (2017), «Азбука проектної діяльності: теорія та практика» (2017), «Фандрейзинг для бібліотек» (2016). На заходах спеціалісти НБУВ опанували основні аспекти цієї діяльності, базові засади складання заявки на грант, пошук джерел фінансування бібліотечних проектів, ознайомилися з актуальними пропозиціями для наукових бібліотек. На семінарі «Оцінка результатів діяльності бібліотеки та форми професійної мотивації бібліотекарів» (2016) фахівці мережі бібліотек НАН України вивчали досвід бібліотек Німеччини із залученням інноваційних бібліотечних послуг в Україні, лобювання бібліотечних інтересів, використання партнерства, залучення спонсорів, визначення критеріїв оцінки діяльності бібліотеки, мотивації бібліотекарів. За програмою УБА на базі Києво-Могилянської бізнес-школи бібліотекарі НБУВ пройшли курс навчання «Стратегії розвитку для бібліотекарів» (2016),

який включав питання, пов'язані з поняттями «стратегічна ідея» і «стратегічне лідерство», «стратегічне та концептуальне мислення», бізнес-процеси, фандрейзинг, корпоративна культура.

Цікавим і пізнавальним став неформальний тренінг «Прес-служба та персонал: формат взаємодії» (2017), на якому бібліотечні працівники ознайомилися з роботою прес-служби НБУВ, новими світовими напрацюваннями у галузі піар-менеджменту, навчилися представляти свою роботу у засобах масової інформації.

Цикл Професійних студій для співробітників НБУВ у провідних бібліотеках м. Києва було організовано з метою поглиблення і розвитку комунікативних зв'язків, а результатом його став успішний обмін професійним досвідом та ознайомлення з основними напрямками інноваційної діяльності. Упродовж 2014–2016 рр. у рамках студій відвідано та вивчено роботу восьми провідних бібліотек України.

У 2014–2018 рр. бібліотекарі НБУВ брали участь у заходах, організованих провідними науковими бібліотеками різної відомчої належності, зокрема: науково-технічною бібліотекою ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» — конференції «Library Day 2018: Бібліотека Відкрита» та «Стратегії розвитку бібліотек: від ідеї до втілення»; у рамках «Короленківських читань 2018» Харківською державною науковою бібліотекою імені В. Г. Короленка — науково-практичній конференції «Бібліотеки, архіви, музеї як центри освіти та саморозвитку особистості»; Науково-дослідним інститутом пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника — науково-теоретичній конференції «Українська періодика: історія і сучасність» тощо. Цей напрям роботи є надзвичайно перспективним і корисним для розвитку професійних компетенцій співробітників.

Останніми роками помітно зросла участь бібліотечних працівників у бібліотекознавчих дослідженнях, що також сприяє підвищенню їхнього професіоналізму, розвитку інтелекту, когнітивних здібностей і культурного мислення. Це, як правило, участь у роботі конференцій, студій, читань, на яких відбувається взаємозбагачення знаннями та досвідом у процесі живого професійного спілкування. У 2014–2018 рр. НБУВ організувала низку щорічних науково-теоретичних і науково-практичних заходів, зокрема:

— міжнародні наукові конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (2014), «Бібліотека. Наука. Комунікація» (2015), «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (2016), «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (2017), «Бібліотека. Наука. Комунікація. 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2018);

— до Дня слов'янської писемності і культури — міжнародні наукові конференції «Сто років академічної славистики в Україні: здобутки і перспективи» (2018), «Слов'янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень» (2017), «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур» (2016);

— «Бібліотекознавчі студії», присвячені пам'яті професора М. С. Слободяника (2015–2018); Біографічні читання (2014–2018).

Бібліотекарі мережі бібліотек НАН України беруть участь у науково-інформаційних і культурних заходах, які відбуваються у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, зокрема: презентація бібліографічного покажчика «Схід і Південь України: час, простір, соціум» і перекладу «Бейрутських оповідань» Агатангела Кримського арабською мовою; представлення бібліотечній спільноті Центру Митрополита Андрея Шептицького й трансформованої університетської бібліотеки Українського католицького університету; отримують базові знання про механізм творення української Вікіпедії.

Загалом, внутрішньовідділівська й міжвідділівська системи підвищення кваліфікації бібліотекарів НБУВ будуються з урахуванням рівня професійної підготовки й досвіду роботи, мають прикладний характер і були спрямовані на оптимізацію бібліотечно-інформаційної роботи структурних підрозділів. Так, у 2014–2018 рр. було організовано 35 семінарів, заслухано 39 лекцій, відбулися 353 практичні навчання у структурних підрозділах; для співробітників було організовано перегляди нової фахової літератури, ознайомлено їх зі здобутками й напрацюваннями колег, методикою пошуку інформації у тематичних базах даних; організовано навчання з наповнення інформаційними матеріалами інтернет-

сторінок підрозділів, особливостями роботи з поштовою скринькою @nbuv.gov.ua тощо.

У бібліотеках НАН України реалізується стратегія поетапного переходу від традиційних до інноваційних технологій, що у майбутньому забезпечать гармонійне поєднання усієї сукупності наукової джерельної бази. Сьогодні найважливішими завданнями у роботі бібліотек НАН України є не тільки формування традиційного бібліотечного фонду, забезпечення його збереження, розвитку і використання, а й інтегрування бібліотечних ресурсів і сервісів для найповнішого й оперативнішого задоволення інформаційних потреб користувачів-науковців. Подолання технічних і технологічних відставань у створенні зведеного електронного каталогу мережі бібліотек НАН України, активізація корпоративної взаємодії, впровадження різноманітних форм міжбібліотечного співробітництва, обмін бібліографічними даними потребують розбудови автоматизованої каталогізації на основі запозичення готових бібліографічних записів. Переваги створення зведеного довідково-бібліографічного ресурсу очевидні: уникнення дублювання у роботі, повніше й ефективніше використання об'єднаних ресурсів при обслуговуванні користувачів, підвищення якості інформаційних продуктів і послуг, економічна вигода.

Широкомасштабне виробництво цифрової інформації та величезна кількість джерел, що існують винятково в електронному вигляді, створюють середовище, в якому бібліотеки не лише успішно опановують і використовують інформаційні та технологічні ресурси Інтернету, а насамперед активно функціонують, популяризуючи власні фонди та надаючи суспільству інформацію про свої послуги у мережевому просторі, тим самим пропагуючи надбання вітчизняної науки в Україні та світі.

Oksana Klymenko, Senior Research Fellow, Vernadsky National Library of Ukraine, PhD (History)

Olena Sokur, Junior Research Fellow, Vernadsky National Library of Ukraine

Improving librarians' skills in Vernadskyi National Library of Ukraine: traditions and innovations